

TARISZNYÁS MÁRTON

A TŰZ ÉS A TŰZOLTÁS GYERGYÓ HAGYOMÁNYOS NÉPÉLETÉBEN

A tűz az emberi élet egyik nélkülözhetetlen kelléke: sok veszedelmet jelentett számára, de sokat segített munkájában. Mesterséges előállítása az őskor emberének egyik legjelentősebb találmánya volt. A tűzzel kapcsolatban számos népi műszaki eljárás, valamint nagyon sok szokás és hiedelem alakult ki. Jelentősége folytán a témának gazdag szakirodalma van, Gyergyóból azonban vajmi kevés közlésre hivatkozhatunk.¹ Alább e hiány pótlásához szeretnék hozzájárulni, mégpedig a következő kérdéscsoportokat érintve: a tűzhöz, a tűzvész megelőzéséhez és oltásához kapcsolódó szokások és hiedelmek; a tűzoltás népi jogszokásai; a tűzoltás népi szervezete; az erdőtűzek oltása és a nagy tűzek emléke a gyergyói néphagyományban.

Mivel mindezek a szokások és hiedelmek, valamint a népi műszaki eljárások is feledésnek vannak kitéve, sőt nagyon sok közülük teljesen feledésbe merült, többnek a rekonstruálása ma már úgyszólván lehetetlen. Ezért a gyergyói adatok bemutatásán túl hasznosnak véltem a témakörbe tartozó néhány egyéb kérdés említését, ezáltal is segítve a kutatók további kiterjesztését.

1. Egyes szokások és hiedelmek az emberiség évezredek tapasztalatain alapszanak, s közülük sok kötelező erejű, íratlan viselkedési szabállyá vált.

A vasnak varázserőt tulajdonító ember a gyergyói falvakban is, ha mennydörgések és villámlások közeledtek, házából a lehető legmesszebb hajította vagy földbe szúrta a fejszét, kaszát vagy más vastárgyát. Azt tartották, hogy a villám ilyenkor nem a házba, hanem a kidobott vastárgyába csap. Ugyanezt tették valamilyen vastárggyal a mezőn vagy erdőn dolgozók is. Ezt az eljárást, illetőleg a vastárgyat mintegy a villámhárító őskének tekinthetjük.

A mezőn vagy erdőn dolgozók villámlás idején menekültek a magános fák, különösen a fenyőfák alól, mert úgy vélték, és nem ok nélkül, hogy a leghamarabb ezekbe csap a villám.

A magános, boglya alakú kősziklákról is azt tartották, hogy ezekbe gyakran beleszap a villám. A Likas-havas környékén – a Gyilkos-tó közelében – egymástól alig pár lépésnyire két kőszikla áll; ezek közül valamelyikbe állítólag minden évben beleszap a villám. A hagyomány szerint ez azért van, mert 100–150 évvel ezelőtt, mint könnyen megtalálható helyre, e két szikla közé rejtette el egy rablóbanda egyik Bákó környéki csángó templom elrabolt aranykincseit.

A villámcsapás távoltartásának egyik módjaként, különösen az erdei szállásokon, mágikus jeleket: keresztet, csillagot, napot, fenyőt stb. vésnek a falra vagy az ajtóra. A vésés a villámlás idején történt. Ezt a szo-

kást Gunda Béla a gyergyószentmiklósi határban megtelepedett gyimesi csángóknál is megtalálta.²

Villámlás idején az ajtót, ablakot be kellett csukni, mert különben a *matató ménkő* (gömbvillám) bejött és minden sarkot összejárt.

A villámütötte embert földbe ásták, annyira, hogy csak a feje látszott ki. Így helyre jött, magához tért, mert „a föld kihúzta belőle a bajt”.

A villámcsapás okozta tűz oltására egy – valószínűleg még a kereszténység előtti, de némiképpen átalakult – szokás volt gyakorlatban. Az ilyen tüzet még az 1940-es években is *első vetett kenyérral* és *két kupa tejjel* háromszor megkerülték; a tejjel öntözték, a kenyeret pedig utána a tűzbe dobták. Azt tartották, hogy ha a tüzet ezzel a tej- és kenyéraldozattal nem is sikerül teljesen eloltani, de a terjedését meg lehet akadályozni. Ezt a szokást rendszerint a család valamelyik idősebb nőtagja, leginkább a háziasszony gyakorolta. Épp ezért, a tüztől való félelem miatt, a kemencébe először bevetett kenyeret mindig utoljára fogyasztották el. Ha a villámcsapás idejére elfogyott volna, vagy meg volt kezdve, akkor valamelyik szomszéd adta át első vetett kenyerét. Azért, hogy felismerhető legyen, az ilyen kenyér tésztájába a háziasszony bevetéskor belenyomta öt ujját, vagy keresztet rajzolt rá.

Amikor *nagy idő* (vihár) közeledett, szokás volt *az idő elejibe harangozni*. Más részről azt tartották, hogy öngyilkosok temetésekor a harangot nem szabad meghúzni, mert „elvesz az ereje”, vagyis vihar, villámlás idején nincs foganatja: a jég hamarabb elveri a határt.

Mivel az évszázados megfigyelések szerint a nyári időszakban – június végén és július folyamán, főként pedig július 20-a körül – a leggyakoribbak a viharok, egyik-másik napot ünnepként is megülték, vagyis mezei munkát nem végeztek. Úgy vélték, hogy aki e napokon dolgozik, annak házába, csűrébe, szénájába könnyen *belevág a ménkő*. Ilyen jeles nap volt Péter és Pál (június 29), Illés próféta (július 20), Mária Magdolna (július 22) és Anna napja (július 26). A havasi településeken, Tölgyesen és Bélboron Illés napján tartották a medve, a kígyó meg a farkas ünnepét. Ilyenkor nem dolgoztak, kést, ollót kézbe nem vettek, és a gonoszok elűzésére a határbeli hegyeken máglyákat gyújtottak. Ugyancsak a farkasok eltávolítására gyújtottak máglyákat Szent Mihály napján (szeptember 29) is.³

A nagyszombaton vagy vízkereszt napján a templomban megáldott és a lakásban őrzött *szenteltvíznek* – vélt gyógyító hatása mellett – a tűzoltásban szintén varázserőt tulajdonítottak. Akárcsak a tejjel, ezzel is körbejárták a tüzet. 1874-ben Gyergyószentmiklóson Hermány József szabó meggyúlt ruháját szintén szenteltvízzel oltották el.

A tűzzel való játékot, veszélyessége miatt, szigorúan tiltották, s a tűzzel játszó gyermekeket azzal ijesztgették, hogy ágyba vizelnek.

A néphit szerint a tűzből kipattanó szikra vendég érkezését jelezte. Aki álmában tüzet látott, annak a következő nap kellemetlensége támadt. A kályhacső leesése valamelyik közeli hozzátartozó halálát jelezte.

A kincskeresők szerint a föld alá rejtett kincsek fölött időnként lángok csapnak fel. Különösen május 29. (István) és június 24. (János) éj-

szakáján figyelték a határ kiemelkedő pontjairól az ilyen tüzek fellobbanását, mert hitük szerint e helyeken érdemes volt kincset keresni, kincs után ásni.

Élő tüzet nem szívesen kértek más háztól, mert azt tartották, hogy ez szerencsétlenséget hoz a kölcsönzőre. Nagyszombaton viszont a templomban acél, kova és patkó segítségével *csiholt*, majd a pap által megszentelt tűzből szívesen vittek haza egy edényben, és otthon ezzel gyújtottak új tüzet.

A nyájak tavaszi kihajtásakor az *első tüzet* – még a gyufa és öngyújtó elterjedése után is – csak *csiholással* volt szabad gyújtani. Belső román havasi pásztorai még az acéllal való csiholásnál is ősi módon gyújtottak tüzet: két száraz fenyőág közé egy nyárfaágot szorítottak, s ezt rátekerget kötél segítségével forgatták. A két száraz ág egyszerű összedörzsölésével nyert tűz gyújtása a szárhegyi pásztoroknál még 1928-ban is szokásos volt.⁴

Az acél-kova-taplós hagyományos tűzcsiholás néhány egyházi szertartásban is jóval túlélte korát. Így gyújtottak tüzet például a nagyszombati *tűzszentelés*kor egészen az utóbbi évekig, vagy a körmenetek alkalmával használt riasztó mozsárágyúk kanócának meggyújtására is.

A virágvasárnapján megszentelt barkát vagy pimpót, továbbá a húsvét napján megszentelt étel maradékát nem dobták el, az állatoknak sem adták, hanem tűzbe vetették. Úgy hitték, hogy ha az állatoknak adják, ez szerencsétlenséget hoz a házra.

A tűz fontos szerepet töltött be az egészségügyi célú fertőtlenítésekben is. Járványok idején égő parázsra fenyő- vagy nyírfaágot és ürömfüvet szórtak, és ezzel füstölték be a helyiségeket.

A tűznek jelentős szerep jutott egyes rituális mulatságokban is. Orbán Balázs 1869-ben a gyergyószentmiklósiak azon szokásáról tudósított, hogy húshagyókedden este a Both vára tetejéről szalmával befont és szurokkal leöntött *fakó* (vasalatlan) kerekeket gyújtanak meg és eresztenek le a völgybe, majd utána az ifjak víg örömtüzeket gyújtanak és áldomást csapnak. A *tüzeskerékeresztés* itt és Szárhegyen az 1930-as évekig divatozott,⁵ Ditróban pedig mai napig szokásos, hogy húshagyókedden az elmúlt évről maradt rosszat jelképező szalmabábot gyolcsruhába öltöztetik, kiviszik a mezőre és ott elégetik.

1833-ban Gyergyószentmiklós és Szárhegy határvitája során a határbejárás kiindulási pontján szintén tüzet gyújtottak, hogy a hegyes terpen a felszálló füstoszlop tájékoztató legyen.

A tűznek a fakonzerválásban is szerepe volt: a földbe vert *kertsasok* (tartóoszlopok), karók végét megperzselték, megégették és így biztosították tartóosságukat. A népi tapasztalat szerint a régi szalma- és zsindelyfedelek korhadás elleni tartósításának leghatékonyabb szere a tűzhelyből a padlásra ömlő füst volt; ez acélosabbá is tette a fedeleket.

2. A tűz megelőzése és oltása, különösen a XVIII. századtól fogva, amióta – az erős népszaporulat folytán – a települések is sűrűbbek lettek, mind a faluközösségeket, mind a felsőbb hatóságokat élénken foglalkoztatta. A tüzesetek megelőzésére irányuló törekvés számos esetben kihatott a település, építkezés alakulására s a népélet más jelenségeire is. A következőkben ezek közül mutatunk be néhányat.

A tüzek megelőzésében fontos szerep jutott a faluközösségeknek, a falugyűléseknek, majd az előjáróságnak. A megelőzés gondja egy-egy nagyobb tűzvész után fokozódott. Ennek egyik jellemző példája Szárhegyen az 1872. évi tűz után bontakozott ki. Itt azóta még a vasárnapi mise utáni *közhírrététel* során is rendszeresen felhívták a lakosság figyelmét a tűzbiztonsági szabályok betartására. Ugyanitt az előjárók gyakorta megvizsgálták, hogy az udvarokon ne tároljanak fölöslegesen tűzveszélyes anyagokat, ne öntsék ki a parázsló hamut, ne járjanak *csóré gyertyával* vagy nyílt lámpával az istállókban stb.

A tüzek jelzésének több módja volt ismeretes. Legegyszerűbb a kiáltás: aki leghamarabb észrevette, „Tűz van! Tűz van!” kiáltással riasztotta a lakosságot. De már nyomban rohantak a templomba vagy a legközelebbi haranglábhoz is, hogy a harangok félreverésével adják közhírré a veszélyt. A harangozónak a népi felfogás szerint mindig készen kellett lennie arra, hogy a veszélyt nyomban jelezhesse. Az 1680. évi gyergyószentmiklósi *Generalis Visitatio alatt való végeztések, rendelések* 8. pontja szerint: „Az harangozásban senki magát ne ártsa a fogadott harangozó híre nélkül büntetés alatt.”⁶ A harangjelzések által ugyanis különböző jellegű híreket lehetett közölni, így a harangok *félreverése* a tűzveszélyt jelentette. Elsősorban ezért, valamint az *idő elibe* (vihar elé) való harangozásért kapták a harangozók a *harangozókévét*: aratás után a helység bejáratainál, a *vetéskapuknál* a határból a gabonát beszállító mindenik szekérről ledobtak egy-egy kévét a harangozó számára. Ezt a szokást Gyergyószentmiklóson még jóval a vetéskapuk elpusztulása után, az 1940-es évekig gyakorolták.

A múlt század közepe óta, annak ellenére, hogy a harangozók tűzjelzési kötelezettsége továbbra is érvényben maradt, a harangokat veszély esetén bárki meghúzhatta. Gyergyószentmiklóson a templomkerítés kapuját éjszakára sem zárták be, hogy tűz esetén a haranghoz bárki hozzáférhessen. Hasonló módon jártak el a környező falvakban is. A távolabbi falurészekeken levő haranglábaknak vagy csengettyűknek a tüzesetek jelzésében szintén jelentős szerep jutott; erre az előjáróság a lakosságot törvényesen is kötelezni tudta.

A fentiek mellett mindenik faluban rendszeres őrszolgálatot, őrjáratokat szerveztek. Az őrszolgálatot a fizetett községi rendőrök, *bakterek* (éjjeliőrök) és a szolgálatos községi lakosok látták el. Utóbbiak a lakóhelyük sorrendjében váltogatták egymást. Érthető okokból különösen fokozták a szolgálatot vásárok, búcsúk, cséplés és szárazság idején. Az örök éjjel gyakran járták végig a falut.

Bizonytal tűzbiztonsági oka lehetett Csík-, Gyergyó- és Kászsónak ama határozatának is, amely 1710-ben eltiltotta a templomtornyokban a halotti torozást.⁷

Gyergyószentmiklóson, néhai Berecz Márton visszaemlékezése szerint, az 1870-es években a jelenlegi Líceum közelében még állott az a kb. 15–20 m magas, fából épített *tűzoltótorony*, amelyről az éjjeliőrök figyelték és jelezték a tüzek fellobbanását.

A múlt század végétől Gyergyó falvaiban számos gőzfűrészüzem létesült. Ezeknek dudái szaggatott fűvással jelezték a tűzveszélyt, akár a faluban, akár a gyártelepen ütött ki a tűz.

Ritkábban gyakorolt tűzjelzési mód volt a templomtoronyban a zászló kitűzése a tűz irányában.

Riasztás esetén minden épkezláb ember kötelességének érezte, hogy segítsen a tűzoltásban. Márton Ferenc az 1874. évi nagy gyergyószentmiklósi tűzvészkor sok társával együtt vedrekkal sietett a bajbajutottak segítségére. Ekkor a szomszédos falvak (így Tekerópatak, Szárhegy) lakói is csoportosan jöttek oltani, magukkal hozva a községi vízipuskákat is.⁸

A tüzek megelőzésére a legrégebbi népi jogszokás a *füstbírák* intézménye. A hagyomány szerint Ditróban a múlt század végéig mindenik *tüzesnek* (falurész) füstbírája volt; ez este végigjárta a házakat és ellenőrizte, hogy sehol tűz égve ne maradjon. A ditrói Csibi család egyik ága állítólag e tisztség viselése nyomán nyerte a *Füstös* melléknevet.

A tüzmelegelőzéssel kapcsolatos Csík-, Gyergyó- és Kászsorszék ama 1729. évi határozata is, amely szigorúan megtiltja a veszélyes helyeken a pipázást, mint a tüzesetek egyik előidézőjét.⁹ Ezt a határozatot később is többször megismételték, így pl. 1799-ben, amikor a széki hatóság bizalmas levélben arról kérdezi a gyergyószentmiklósi örmény „Mercantil forum”-ot (kereskedők előljárósága), hogy „kik azok, akik istállókban, a csűrökben, utcán, billiárd házakban nagyszemű pipával járnak”, mire válaszként azt a feleletet kapta, hogy „ily helyeken dohányozni annyira közönséges, hogy azokat előszámlálni nem lehet”; az örmények „a Pia-tzon tartózkodás nélkül dohányoznak”. Mánya Márton tímárt dohányzásért „30 páltza büntetésre ítélték” az örmény bírák.¹⁰ 1811-ben Fischer kapitány, a mulatságokat engedélyező századparancsnok közli a fórummal, hogy „az örmények az utcán nagyszemű tüzes pipával dohányoznak, a rendes mulató billiárd házba pipával mennek-jönnek”.¹¹

Az építkezések tűzrendészeti szabályozása II. József korában kezdődött. Ekkor rendelte el az erdélyi kormányzék, hogy az épületeket egymástól megfelelő távolságra helyezték el, az építkezéseket az előljáróság engedélyével hajtsák végre, kéményeket rakjanak és az épületek közé élősövényt telepítsenek. Nagyobb épületekben kötelező volt különböző tűzoltófelszerelést, így pl. a templomok padlásain vízzel telt csebreket, valamint csákányokat, lapátokat készenlétben tartani.¹²

Az ilyen intézkedések legalább részleges végrehajtása a források szűkszavúsága ellenére is nyomon követhető. Így pl. sok helyen (telepítettek élősövényeket, ültettek fákat a telkek vagy a település külső határán. A tűzoltást is szolgálta Gyergyószentmiklóson az utcai árokban végigfolyó kis patakocskának a Békényből való kivezetése, ami nagyrészt erre az időszakra tehető. Hasonló a helyzet a többi falvakban is, így pl. Szárhegyen, Ditróban és Gyergyóalfaluban. A XVIII. század utolsó évtizedeiben kezdődött a téglá- és kőépületek emelése, és fokozottabb mértékben tapasztották kívülről a boronafalakat.

Sokkal nehezebben ment viszont a kémények építése: a tűzhelyek és *cserepesek küirtőit* továbbra is csak a padlásra vezették. Ebben közrejátszhatott a füstnek a fedélszerkezet tartósító szerepéről alkotott felfogás is, valamint az a gyakorlat, hogy a disznóhúst télen a padláson füstölték és nyáron át is itt tárolták.

A XIX. században a felsőbb hatóságok és a faluközösségek számos építkezési rendszabályt hoztak, jelentős részben tűzrendészeti céllal, Gyergyószentmiklóson különösen az 1784. április 15-i tűzvészt követően. Itt a várost három övezetre osztották, s ezek közül a központban csak kőből és téglából rakott, cseréppel fedett házat volt szabad építeni. A Békény patak jobb partján már faépületeket is lehetett emelni, azonban csak cseréppel fedve, míg a bal parton szabad volt a faépítkezés, deszka-, illetve zsindelyfedéllel.¹³

Az oltáshoz szükséges víz biztosítását számos intézkedés segítette elő; ezek közül egyike a legfontosabbaknak a patakok partjára vezető *vízlejárók* szabad használhatósága volt. Ugyanakkor a molnárok rendszeres *jegelési* kötelezettsége az áradásveszély csökkentése és a gazdaságok vízszükségletének kielégítése mellett a tűzveszély elhárítását is szolgálta, mert a vágott lékeken könnyebb volt a vízmerés. Tekerőpatakon a Viszszafolyó vizén e célból *gübőket* (dugások) építettek.

Gyergyószentmiklóson a fentiek mellett, a város terjeszkedésének megfelelően, bővítették a Békényből kivezetett kis útszéli patakok, csatornák rendszerét. E csatornák a települést hosszában szeltek át, és tűzvész esetén a zsilipek segítségével vízhozamukat szinte percek alatt lényegesen növelni lehetett. Az 1874-i tűzvész alkalmával a Piac téren átfolyó patakok vízhozamát a megszokottnak többszörösére növelték.

1896-ban Gyergyószentmiklóson elrendelték az udvaron szabadon álló sütőkemencék lebontását és az épületekről a szalmafedelek eltávolítását.¹⁴ E rendelkezés gyakorlati végrehajtására azonban csak 1902-ben került sor, amikor Becze Antal alispán rendeletére hatósági beavatkozással Csík megyében valóban eltávolították a szalmafedeleket. Noha akkor az ilyen fedelek nagy többsége eltűnt, a félreeső telepeken, mint például Szárhegy-Güdücn, elsősorban a gazdasági épületeken néhány szalmafedél megmaradt, sőt később újakat is készítettek. Tudomásunk szerint Gyergyóban az utolsó szalmafedeleket 1953-ban szintén Güdücn rakták.

Ugyancsak 1900 körül keltek a *tüzesgépek* (gőzcséplőgépek) működését szabályozó ama megyei és helyi intézkedések is, amelyek szerint ezekkel csak a településtől legalább 200 m távolságra lehetett dolgozni.¹⁵ A tüzesgépekkel szemben, épp a tűzveszély miatt, a nép körében jelentős ellenszenv alakult ki. Részben ez is indokolja, hogy a *lovás* (járgányos) *cséplőgépek* túlélték a veszélyes tüzesgépeket.

A tűz oltásával kapcsolatban idők folyamán több íratlan népi jogszabály alakult ki. Bárkinek, aki a tűzoltásban segédkezni akart, joga volt a veszélyeztetett személy telkére, házába és gazdasági épületébe behatolni. A mentési munkálatok megkönnyítése és a tűz terjedésének megakadályozása végett legelőször a kerítések bontották le és a szomszéd épületek fedelét locsolták meg.

A tűz elleni védekezés nemcsak egyéni, hanem fontos közérdek is volt, ezért a különböző községekben számos, a helyi szükségletekből fakadó tűzrendészeti szabályt léptettek életbe főként a múlt század végén és századunk elején, a helységek egyre sűrűbb beépítése miatt. Ezek közül az alábbiakban az 1908-ban kelt kéményseprői és építkezési szabályrendelet¹⁶ néprajzi vonatkozásait mutatom be.

A *kéményseprő* egyik fontos feladata a tüzesetek megelőzése. Köteles volt segédével együtt a körzetben lakni és lakását szembetűnő táblával megjelölni; tisztítani a kéményeket, s végezni azok időnkénti kiégetését; emellett ellenőrizni a kémények és kemencék építését. Minden kéményt havonta egyszer, azokat pedig, amelyekben a tűz a nap nagy részében égett, szükség szerint kéthetenként vagy hetenként kellett takarítani. A kémények belső falainak a rájuk rakódott kátránytól, szuroktól való megtisztítása égetéssel is történhetett, de csak szélcsendes időben és a hatóságok előzetes tudtával. A kémények seprését, kiégetését csak hivatásos kéményseprő végezhetette. Ugyancsak kötelessége volt a kéményseprés alkalmával a tűzveszély szempontjából ellenőriznie a kémény környékét és a padlás rendjét, tűz esetén pedig azonnal meg kellett jelennie a helyszínen és segédkeznie az oltásban.

A tűzveszély megelőzése fontos helyet foglalt el az 1908. évi építkezési szabályrendeletben is. E szabályzat népeleti vonatkozásai közt elsősorban a fának mint építőanyagának a korlátozását kell említenünk, ez pedig az építkezési mód alakulásában is éreztette hatását. A fa korlátozását döntően indokolják azok a számadatok, amelyek szerint 1900-ban Gyergyószentmiklóson az 1178 lakóház közül még 1060 volt fából, 1 vályogból és csak 117 kőből vagy téglából. Szalmával 14, zsindellyel vagy deszkával 992, cseréppel pedig mindössze 172 volt fedve. Ditróban az 1457 lakóépület közül kőből vagy téglából mindössze 17, fából viszont 1435 készült; szalmával 228, deszkával és zsindellyel 1198, cseréppel csak 26 volt fedve. Az egész Gyergyói-medencében (az akkori Gyergyószentmiklósi és Gyergyótölgyesi járásban) összesítve ezek a számok a következőképpen alakultak: fából épült 11 842 ház, kőből vagy téglából mindössze 347; szalmával volt fedve 785, deszkával vagy zsindellyel 7534, cseréppel 542 épület.¹⁷

A tűzoltás népi eljárásainak számos változata alakult ki. Legegyyszerűbb a vízzel való locsolás volt. Általános szabály szerint „éccakára a házat víz nélkül hagyni nem szabad”. Azt a családtagot, aki elmulasztott vízről gondoskodni, lustának, hanyagnak tartották és nagyon megszólták.

Ha valakinek a haja, ruhája, vagy a házban valamely bútordarabja gyúlt meg, vizes ruhát vagy szőnyeget dobtak reá; ez elzárta a levegőt és a tüzet elfojtotta. A padlón vagy földön keletkezett tüzet föld vagy homok rászórásával is oltották. 1892-ben a gyergyóremetei tűzvészkor a gabonát zsákostól vízbe merítették és így óvták meg az égéstől.

A kigyúlt kéményekbe és kályhacsövekbe ecetet öntöttek vagy sót szórtak.

Épületek kigyúlása esetén először a kerítéseket és a tetőket mentették. A kerítéseket fejszével verték szét vagy vágták ki. Azokat a tetőket, amelyek még nem gyúltak meg, de a közeli tűz miatt veszélyben voltak, vedrekkel öntözték, hogy a gyúlást megakadályozzák. Ilyenkor az oltásban résztvevők láncot alkottak és a vízzel telt vedreket kézzel kézre adogatták. Ha nagy volt a gyúlási veszély és kellő munkaerő állt rendelkezésre, a szalma-, zsindely- és deszkafedeleket leverték, letépték. Ehhez a munkához hosszú nyelű *horgokat*, fejszét és csákányt használtak. A horgok kétágú vasvilla volt: egyik ágát kiegyenesítették, a másikat pedig

kampószerűen meghajlították. A fedeleket belülről a padlás felől, kívülről létrákkal közelítették meg. A már meggyulladt tetőt csak kívülről lehetett a horgokkal letépni.

A fecskendők használata előtti időszakban a tetők leverése, a kerítések kidöntése és a vizes locsolás volt a legjelentősebb tűzoltási eljárás. Szeles időben támadt tűz esetén mindenki résen állt és a szél által hozott parazsat igyekeztek már a leesés pillanatában eloltani.

A gazdasági épületek meggyulásakor az egyik legsürgősebb feladat volt az istállóból az állatok kiszabadítása. Ha lehetett, a szénapadlásról ledobták a takarmányt és a csürből kidobálták a terményt.

3. A tűzoltásnak a falu közösségi rendtartásában fontos helye volt. A faluközösség intézményei által ellenőrizte a megelőző rendszabályok betartását és szervezte a tűzoltást, felhasználva a tízes rendszer és a családi kapcsolatok kínálta kereteket.

A távolabbi falurészekben a tűzjelzésben is jelentős szerepet betöltő haranglábak vagy csengettyűk felállítása és karbantartása az illető tízesek feladata volt. Ugyanígy a tízeseknek már a múlt század közepén kialakultak tűzoltó szerveik. Az 1839-ben és 1850-ben kelt széki rendelkezések nyomán a falurészeket fecskendőkkel és más tűzoltó felszereléssel látták el.¹⁸ Egyik-másik tízes, pl. a gyergyószentmiklósi felszegi tízes az 1950-es évekig megtartotta ezt a szerepét. Az 1850-es széki törvényrendelet szerint minden 50 háznak egy fecskendőt kellett beszereznie; ez abban a falurészben állott, és a tízesek lakói közül kijelölt személyek kezelték.

A falvak tűzoltósága a községi előjáróság közvetlen irányítása alatt állott. Általánosan érvényes szabály volt, hogy szükség esetén a fecskendőket a tulajdonos falurészen vagy községen kívüli területre is kivihették. 1878-ban a gyergyószentmiklósi előjáróság elrendelte, hogy tűzoltás céljára minden tízesnek legyen egy-egy vízfordó szekere.¹⁹ Nagyon sok magángazda is vásárolt kézfecskendőt, pl. Szárhegyen 1872 után tizenhat gazda vett ilyen kézi erővel működő *vízpuskát*.

A helyi tűzoltóság az 1870-es évektől kezdve nyert egységesebb szervezési formát, amikor mindenik gyergyói községben megalakultak az önkéntes tűzoltóegyesületek. Ezek közvetlenül a helyi előjáróságok felügyelete alatt állottak, és kiadásait a községek viselték: a községek feladata volt a felszerelés beszerzése, javítása, és a község biztosította a fecskendők és vízfordó szekerek vontatásához szükséges igásállatokat.

A hatóságilag meghatározott alapszabályok szerint működő tűzoltóegyesületek munkájának számos népeleti vonatkozása is volt. Az egyesületi tagok egymáshoz kalákába jártak és rendszeresen szerveztek közös összejöveteleket, multságokat, kirándulásokat. A tagokat és hozzátartozóikat az egyesület zászlói alatt temették és ma is temetik pl. Tekerőpatakon. A díszes tekerőpataki zászlóval való temetés híressé vált a környéken: aki valami jelentős dolgot művelt, arról szokták mondani, hogy „azt akarja, hogy a tekerőpataki tűzoltózászló alatt temessék”. A gyergyói falvakban temetés alkalmával sok esetben, ha az elhunyt családja kéri, a temetési menetben a halottat egyenruhába öltözött önkéntes tűzoltók viszik.

A tűzoltóság ünnepei jelentős helyet foglaltak el a falu életében. Nagy látványosságnak számított a helyi lakosság fiatal és középkorú férfitagjából verbuválódott tűzoltók felvonulása. Ünnepségeiken részt vettek a családtagok is, majd az utánuk következő bálók, multságok jó alkalmat nyújtottak a zenélésre, táncra és mulatozásra.

4. Gyergyóban a megelőzés és a tűzoltás egyik fontos területe volt az erdőtüzek elhárítása. Ismeretes, hogy az elmúlt századokban a művelésre alkalmas területek nyerésének egyik leggyakoribb módja az égetéses erdőirtás volt. A felgyújtott erdő helyén többnyire jó, termékeny legelők és szántóföldek keletkeztek, az égett erdők hamuja pedig a legjobb minőségű trágyát szolgáltatta. Gyakori volt, hogy a fákat előzőleg ledöntötték és elszállították, és csak a visszamaradt ágakat, *csutakokat* (fatönkök) égették el a helyszínen. Szokásban volt trágyanyerés végett az erdei tisztásokon az előző évből lábon maradt fű, *szőrfű* (havasi fű) vagy avar felgyújtása, továbbá az erdei kaszálók tavaszi tisztításakor összegyűlt ágak, *csapok* (hajtások), gyökerek elégetése, mindez azonban akaratlanul is gyakran okozott erdőtüzet. Emellett sok esetben keletkezett erdőtűz gondatlanság (égve hagyott tűz) vagy villámcsapás következtében is. Például 1946-ban az aszály idején a Gyilkos-tó közelében nagy erdők gyúltak meg az ott járó gombászok szalonnasütő tüzetől. Mindezek maguk után vonták az erdőtüzek megelőzésére és oltására irányuló népi eljárások kialakulását.

Az erdőtüzek megakadályozása végett az égetéses irtást a hatóságok már a XVIII. században tiltották; több rendben tilalmazták az avarégetést is. Ugyanakkor viszont 1801-ben Csík-, Gyergyó- és Kászonszék az erdélyi főkormányszék ama körkérdésére, hogy milyen intézkedéseket javasol az erdők védelmére, azt válaszolta, hogy e tájakon az erdőt irtani kell, hogy legelőt és kaszálót nyerjenek, s ezért ne tiltsák el az égetéses erdőirtást sem.²⁰

A következő évtizedekben is számos erdőtűzről van tudomásunk. 1863-ban Szabó Ádám széki főkirálybíró Szárhegy és Ditró községhez intézett levelében²¹ arról panaszkodik, hogy a Borszék környéki erdőtüzek alkalmával a két nevezett tulajdonos község lakossága tétlenül szemlélte az eseményeket, ahelyett hogy az oltásban részt vett volna, arra számítva, hogy a tűz nyomában újabb kaszálók és legelők keletkeznek. A gyakori erdőtüzek fontos kiváltói voltak az erdőfelügyelet megszervezésének is.

Az erdőtüzek oltásáról a legrégebbi írásos adataink a XVIII. századból származnak, s az ettől fogva nyomon követhető eljárások szinte napjainkig fennmaradtak. A véletlen erdőtüzek megakadályozására alakult ki az az íratlan szabály, hogy az erdei szállásokon gyújtott tüzeket eltávolításukkor mindig eloltották vagy földdel fojtották el.

Koronatüzek esetében, amikor csak a fa ágai gyúltak meg, az ágakat vágta le, a nagyobb területre kiterjedt tüzek ellen viszont fákat döntöttek ki. A fákat mindkét irányba döntötték, hogy közöttük szabad sáv maradjon: azon át a tűz nem terjedhet tovább. Ugyanakkor a tűz által veszélyeztetett terület szélén, ahol a talaj égett, árkokat is ástak, a kiásott földet pedig mindkét irányban elterítették, hogy minél nagyobb területet borítson be.

Az erdővédő sáncokat legalább fél m mélyre és lehetőleg minél szelesebbre ásták. A mélység azért kellett, hogy a vastag *cserekjeréteget* (fenyőtű), amely komoly tűzveszélyt jelentett, el lehessen szigetelni. Általában kézi erővel dolgoztak (ástak, kapáltak), de ahol a terepviszonyok engedték, ott ekét is használtak az égő területek körülszántására. Ugyancsak sáncolást, illetőleg szántást alkalmaztak akkor is, ha a már kitermelt területen, az *irtványon* visszamaradt ágak gyúltak meg. A csemeterkek égése esetén az ágakat levágták, a gyökereket pedig kiásták.

5. A tűzvészek emléke mélyen belevésődött az emberek tudatába, akár a közeli környéken történtek, akár valamely távolabbi falu vált a lángok martalékává. A tüztől való félelem az embereket egész életükön át végigkísérte; talán csak az árvíztől féltek még ennyire. A közmondás is úgy tartotta, hogy „a tűz ellen csak a víz véd, a víztől nincs menekvés”. Ezért volt kötelező szabály, hogy éjszakára a házat víz nélkül hagyni nem szabad.

Ha valakinek rosszat akartak kívánni, vagy valamely dologban csatlakoztak, azt mondták: „Vesse fel a tűz s a láng”, vagy „üssön bele a tüzes menkő”; „ott égjen el”, vagy „szálljon a házadra a veres kakas”. Fenyegetőztek is, hogy „rád küldöm a veres kakast”.

A vidékünkön vagy távolabbi falvakban kiütött tűzvészek emléke hosszú időn át nyomon követhető a néphagyományban. Mint legrégebbi tüzről, a szárhegyi Tatárdombnál a tatárok ellen vívott ütközet idején Ditró, Gyergyóremete és Maroshévíz felgyújtásáról tud a hagyomány. Ugyanígy őrzi a nép emlékezete a Rákóczi szabadságharc idején az Akton és Graven ellenséges osztrák csapatai által Szárhegyen, Gyergyóújfaluban és Gyergyószentmiklóson elkövetett gyújtogatások, vagy az 1764-es „madéfalvi veszedelem” idején pusztító tűzvész emlékét.

Természetesen az utóbbi évszázad tűzvészeinek emléke él a legeleveníben. Így az 1872 májusában ismeretlen okokból Szárhegyen keletkezett tűzvészről fennmaradt, hogy ekkor a lakosság több mint háromnegyede vált hajléktalanná. Többen tűzhalált szenvedtek, az itteni kolostor harangjai pedig megolvadtak a tüztől.

Ugyanezen évben az udvarhelyszéki Etéden pusztító tűzvész nyomán száztíz gazdaság és a templom esett a tűz martalékául; a templomi három harangja szintén megolvadt. Innen veszi eredetét az a gyergyói szólás, miszerint a haldoklónak „utolsókat ver a szíve, mint az etédi harangok”.

Az 1874-es gyergyószentmiklósi tűzvész során, amikor is leégett a belső városrész és a Felszeg jelentős része, a hagyomány szerint csak az Arany János utcában felállított feszület, az *arany Jézus* maradt meg.

1883 júliusában Tekerőpatak nagy részét hamvasztotta el a villámcsapás okozta tűz.

A múlt század legnagyobb méretű tűzvésze Gyergyóremetén tombolt 1892 pünkösd szombatján. Az egyik nyitott sütőkemencéből, amelyet az ünnepi kalács sütésére szalmával hevítettek, a szeles, száraz időben kitört tűz közel ezer épületet pusztított el. Még a Maros partján összekötött tutajok is elhamvadtak, a termények egy részét pedig a lakosok csak zsákokkal vízbe merítve tudták megmenteni. Ez a nagyméretű tűzvész

megfélemlítette Gyergyó lakosságát. Arról, aki valami nagy dologba fogott és nem sikerült neki, azóta mondják, hogy „leégett, mint a remeteiek pünkösdi szombatján”, a vakmerőt pedig így figyelmeztetik: „Vigyázz, nehogy úgy járj, mint a remeteiek pünkösdkor.”

A századunk elején Zetelakán pusztító tűzvész nyomán mondják a tönkrement emberre, hogy „leégett, mint Zetelaka”.

Az idősebb nemzedékek emlékezetében ma is ijesztően él az 1944. szeptember 7-i gyergyószentmiklósi tűzvész látványa. A menekülő német csapatok aknavető tüzrellyel gyújtották fel a Felszeget, s néhány óra alatt 384 család vált hajléktalanná.

A tűz és a tűzoltás tehát fontos helyet foglalt el a gyergyói népéletben. Erről vallanak azok a népi jogszokások, műszaki eljárások és hagyományok, amelyekből mutatványul e dolgozat anyagát válogattuk.

JEGYZETEK

¹ Gyergyói vonatkozásban Tarisznyás Márton: *Nagy tüzek nyomában*. Hargita Kalendárium. Csíkszereda 1978. 95–97. és *Aspecte etnografice ale activităţii pazei contra incendiilor*. A bukaresti Muzeul pompierilor (Tűzoltók Múzeuma) 1978. évi tudományos ülészakán elhangzott előadás, kézirat. Általános székelyföldi vonatkozásban Imreh István: *A törvényhozó székely falu*. Buk. 1983. 96–99. *A tűzoltás rendje*.

² Gunda Béla: *Néprajzi gyűjtőúton*. Debrecen 1956. 91.

³ Téglás Gábor: *Pásztorszokások Csikgyergyó határszéli községeiben*. Népr. Ért. XIV(1903). 296. és Szendrey Zsigmond: *A medve, farkas, kígyó ünnepe a székelyeknél*. Székelység II(1932). 44.

⁴ A szokás román elterjedéséről Muşlea, Ion: *Materiale pentru cunoaşterea „focului viu” la români* (1937) = *Cercetări etnografice şi de folclor*, II. Buc. 1972. 389–396.

⁵ Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása*, II. Pest 1869. 110. A szokás általános román elterjedéséről Manolescu, Gabriel: *Despre originea, semnificaţia şi tipologia unui obicei străvechi: strigarea peste sat*. Folclor literar, I. Timişoara 1967. 111–150.

⁶ Veszély Károly: *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*. Kvár 1860. I. 125.

⁷ *Csik-, Gyergyó- és Kászonszék papságának Generalis Congregatioja*, 1710. Csíkszeredai Állami Levéltár (CsÁL), Csíkszék levéltára.

⁸ Tanúvallomás az 1874. április 15-i gyergyószentmiklósi tűzvészről, a Gyergyói Múzeum irattárában.

⁹ Erdélyi vonatkozásban bővebben Biró Vencel: *Történelmi rajzok*. A régi Transsylvania. Cluj (Kvár) 1940. 29–38: *Tilos a dohányzás!* Csíkjenőfalvi tiltást közöl Imreh István: *A rendtartó székely falu*. (Faluközösségi határozatok a feudalizmus utolsó évszázadából.) Buk. 1973. 289.

¹⁰ A gyergyószentmiklósi örmény plebánia levéltára, 1799.

¹¹ Uo. 1811.

¹² *Erdélyi tűzvédelmi rendszabály*, 1780. CsÁL.

¹³ *Gyergyószentmiklós város képviselőtestületének jegyzőkönyve*, 1874. a Gyergyói Múzeum irattárában.

¹⁴ Uo. 1896.

¹⁵ Gyergyószentmiklósi városi levéltár, 1900. CsÁL.

¹⁶ Uo. 1908

¹⁷ Magyar Statisztikai Közlemények. Új sorozat I(1900). 384–385.

¹⁸ *Csik királyi kerület jegyzőkönyve*, 1850. CsÁL.

¹⁹ *Gyergyószentmiklós város képviselőtestületének jegyzőkönyve*, 1878.

²⁰ Tagányi Károly: *Magyar erdészeti oklevéltár*, II. Bp. 1896. 772–773.

²¹ Gyergyószentmiklós városi levéltára, 1863/532. sz. a kolozsvári Állami Levéltárban.